

A görög válság – az euróövezet drámája

CSANKOVSZKI KATA – MEZŐ JÚLIA

A jelenlegi görög válság – bár a globális pénzügyi válsággal egy időben bontakozott ki – legfőképpen tartós és krónikus belső problémákból ered. Ezeket egészítette ki a külső válság negatív hatása, mely kezdetben indirekt volt, és amelyet a görög gazdaság gyengeségei, a nagy strukturális egyensúlytalanságok tovább erősítettek. Görögország emellett óriási fizetési mérleg hiányban is szenved, ami az euró bevezetése után növekedett meg igazán. A nagy költségvetési hiány – a több éves gyors gazdasági növekedés ellenére – további jele volt a szerkezeti gyengeségeknek.

Görögország helyzete láthatóan fenntarthatatlan, így az ország tragédiája várható volt, ahol a válság kialakulására sok jel utalt, és ahol az évek során számos korrekciós lehetőséget elszalasztott a görög vezetés. A tanulmány elsősorban ezekre a problémákra mutat rá, valamint a válság kezelésének eddigi lépéseit ismerteti.

*Tárgyszavak: Görögország, globális válság, versenyképesség
JEL kódok: G01, H12*

The Greek crisis – drama of the euro area

KATA CSANKOVSZKI – JÚLIA MEZŐ

The current Greek crisis springs mainly from persistent and chronic internal problems – although evolved parallel to the global financial crisis. The initial negative effects of the global economic crisis were indirect, triggered by the weaknesses of the country arose from the enormous structural imbalances. The Greek economy also experiences an enormous current account deficit, which expanded strongly after the adoption of the euro. In spite of several years of rapid growth, the huge budget deficit was an additional sign of the structural weaknesses.

Greece's circumstances were clearly unsustainable, thus the Greek crisis was an expectable tragedy where there were several signs for a possible serious crisis and many missed opportunities to handle the problems as well. The study concerns with these factors and investigates the steps of the Greek crisis management.

Keywords: Greece, Global Crisis, Competitiveness
JEL: G01, H12

1. Bevezetés

Az elmúlt években, a globális gazdasági válság kirobbanása óta szinte nem telt el úgy hét, hogy ne esett volna szó a vezető hírek között Görögország gazdasági helyzetéről. A nemzetközi és magyar szakirodalom egyes képviselői egyenesen az eurózóna jövőjét teszik függővé Görögország helyzetének alakulásától. Ezért jelen kutatás fókuszában a *görög válság kialakulása* és ennek *okai*, valamint a *válság kezelésére tett lépések* állnak.

Görögországra esete azért különleges, mert egészen a válság kirobbanásáig gyors GDP- és határozott termelékenység-növekedés jellemezte. Egyéb fontos területeken azonban súlyos problémákkal küzd. Ilyen a problémák a *nagy államadósság*, a *gyenge munkaerő- és termékpiacon intőzmények*, az *alacsony versenyképesség*, valamint a *hiányos környezetvédelem*, *aluteltjesítő oktatási rendszer* és a *korruptió magas szintje*. Ezek a gyengeségek egymással összefonódva vitték csőd közeli állapotba Görögországot (*Mitsopoulos-Pelagidis* 2011).

A strukturális gyengeségek és a gyenge intézményrendszer ma is súlyos problémák, de felmerültek már az EU-hoz való csatlakozás bevezető szakaszában is. A túlbürokratizált gazdasággal kapcsolatos kritikák már 20-30 évvel ezelőtt is megjelentek, ennek ellenére a kérdés mind a mai napig aktuális. Több tanulmányban is felmerül a görög válság előre megjósolhatósága (*Inal* 2010, *Mitsopoulos-Pelagidis* 2011, stb.). Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy amennyiben az elemzők szerint egy előre látható eseményről volt szó, miért nem érkezett korábban jelzés az Európai Uniótól vagy segítségkérés a görög oldalról? E kérdés megválaszolásához elsőként az ország *Európai Gazdasági Közösséghez és a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozásának* körülményeit mutatjuk be.

2. Csatlakozás az Európai Gazdasági Közösségekhez, majd a Monetáris Unióhoz

Ahhoz, hogy kiderüljön, miért is jutott Görögország ilyen súlyos válságba, meg kell vizsgálni az EU-hoz való csatlakozás felkészülési szakaszát és a csatlakozás hatásait is. A görög társulási szerződés folyamata és az ország nyugat-európai integrációba történő beépülése fontos tanulsággal szolgálnak azon országok számára, amelyek a göröghöz hasonlóan elmaradnak a közös piaci átlagtól (*Somogyi* 1994). Ezután pedig tanulságos végigvezetni a görög gazdaság fejlődését az EK csatlakozástól napjainkig, megmutatva, hogy milyen változások történtek, illetve *milyen szükséges változások nem történtek meg* azóta sem.

2.1. Csatlakozás az Európai Közösséghez

A görög gazdaság az ötvenes évek elejétől törekedett a nyugat-európai vérkeringésbe való bekapcsolódásra, ezért már ekkor megkezdődött a belső piac nyitása. 1961-ben Görögország volt az első, aki aláírta az Európai Gazdasági Közösséggel a társulási megállapodást, majd 1981. január 1-jén a fejletlenebb dél-európai országok csoportjából elsőként vált az Európai Közösség (EK) tagjává (*Somogyi* 1999).

A Görögország által benyújtott csatlakozási kérelem nagy felháborodást keltett 1975-ben, és amellet, hogy a görögök nem teljesítették a csatlakozási feltételeket, egyéb érvek is megfogalmazódtak az EK-ba való csatlakozásuk ellen (*Arday* 2000, *Artnér-Éltető* 1997):

- Görögország nagyon szegény volt, egy főre jutó 2 780 dolláros jövedelem az akkori EU átlagnak csupán 40 százalékát érte el;
- Nagyarányú munkanélküliség jellemezte (ez ma is fennáll);
- A ciprusi területeken zajló görög-török ellentétek feszültségeket okoztak;
- Az EK tagok félték a görög munkaerő nagymértékű beáramlásától.

Ezzel szemben a csatlakozás mellett is megfogalmazódott néhány érv: az egyik a görögök által produkált gyors gazdasági növekedés volt, a másik a vámunióba történt sikeres csatlakozás az 1970-es években.

A Közösség eredeti tervében egy 24 éves felkészülési időszakot adott meg Görögországnak a teljes jogú tagság előkészítésére. Azonban – a gazdasági és társadalmi fejletlenség ellenére – a görögök az 1962 márciusában életbe lépett társulási szerződés után kevesebb, mint húsz évvel teljes jogú tagok lettek az Európai Közösségben. A korainak tűnő csatlakozás mögött a görög fél és az EK oldaláról egyaránt politikai, gazdasági, biztonsági és geopolitikai megfontolások húzódtak (Somogyi 1999). Felmerül a kérdés, hogy a görögök kellőképpen felkészültek-e a csatlakozásra ez alatt a rövidített időszak alatt? A válasz egyértelmű nem, hiszen az előírt és ténylegesen megvalósított EK-ba való integrálódás között igen nagy különbségek mutatkoztak. Ennek oka Görögország részéről az 1967-es katonai hatalomátvétel utáni elszigetelődés és a társulási megállapodás végrehajtásának szinte teljes felfüggesztése volt. Az EK oldalán az eltérések hátterében a teljesítést számon kérő rendszer és a megfelelő integrálást elősegítő mechanizmus hiánya hozható fel.

Görögország tehát 1981-től csatlakozott az EK-hoz. Annak ellenére, hogy a legfontosabb gazdasági mutatókat tekintve 1960 és 1979 között a görög gazdaságot a sikeresen felzárkózó gazdaságok közé sorolták és lemaradása minimalizálásával a korszak sikertörténeteként emlegették, a csatlakozás nem járt olyan pozitív eredményekkel, mint az öt évvel később csatlakozó Spanyolország és Portugália esetében (Somogyi 1994, Somogyi 1999). Habár az ország számára kedvező jelenségként értékelhető, hogy Görögország a társulás egyik nettó haszonélvezőjévé⁷ vált – a másik három kohéziós ország mellett (Almássy 2003), a csatlakozás utáni első három évben a gazdaság nemhogy gyorsabban növekedett volna, hanem visszaesett⁸ (UNCTAD 2012).

1. táblázat Külkereskedelmi áruforgalom (milliárd dollár)

	1981	1992
Export	4 771	6 008
Import	11 468	19 840
Egyenleg	- 6 697	- 13 840

Forrás: Somogyi (1994, 56. o.)

Már a társulást követően is, de leginkább a csatlakozás után kereskedelem-elterelés valósult meg az EU javára az élelmiszerek árucsoportját tekintve (Somogyi 1994). Az ország összes külkereskedelmi forgalmán belül jelentősen nőtt az EU részesedése.⁹ A hazai fogyasztást tekintve látványos piacvesztés érte a görög termelőket (1. táblázat). A nyolcvanas években a kivittelt is a piacvesztés sújtotta, szerkezetét tekintve pedig az alacsony tudást megtestesítő, főként a munka- és nyersanyagigényes termékek arányának növekedése jellemezte. Görögország külkereskedelmi helyzete tehát 1981 (de leginkább 1984) óta romlott. A bruttó hazai termék százalékában kifejezett külkereskedelmi hiány – az ásványi termékeket kivéve – az eredeti 11 EU-tagállammal és a rajtuk kívüli országokkal szemben is növekedett. Az 1990-es évek elején az import az export háromszorosára rúgott, 1991 és 1994 között minden korábbinál magasabb lett a külkereskedelmi mérleg hiány. Az exportpiaci problémák okait a görög gazdaságban kereshetjük, amelyek közösen okozzák a görög

⁷ Ez azt jelenti, hogy a Közösséghez való csatlakozás után jelentősen nőttek az innen származó források, amelyek meghaladták a görögök által befizetett összegeket.

⁸ 1981 és 1983 között a GDP az előző évhez képest rendre 1,55; 1,13 illetve 1,08 százalékkal csökkent (UNCTAD 2012).

⁹ Az 1981 és 1992 közötti időszakban az EU-országokból származó, Görögországba irányuló import aránya 57% volt, szemben az 1970 és 1980 közötti 45 százalékkal. Az export esetében, ugyanezekben az időszakokban vizsgált arány rendre 63, illetve 53 százalék volt (Argyrou 2000).

termékek versenyképességének visszaesését: *szűk ipari bázis, kevés hitellehetőség, kihasználatlan kapacitások, gyenge minőség, a modern marketing- és elosztási rendszer hiánya* (Somogyi 1999).

Emellett a bankrendszer elégtelenül működött, a gazdaság túl bürokratikus volt, hiányzott az iparfejlesztés, és az oktatási rendszer és az infrastrukturális beruházások alacsony szinten voltak (Görögország és az EGK 1991). *Egy fejlettebb régióhoz való csatlakozás a fejlődésben való lemaradás felszámolását csak akkor segíti, ha a szükséges gazdaságpolitikai és intézményi feltételek a nemzetgazdaságon belül is adottak* (Somogyi 1994). Ezek az elméletben szükséges feltételek azonban nem hogy abban az időszakban nem voltak meg, de reálisan szemlélve ma is igen kérdésesek (Giannitsis 1988). Mindezek alapján megállapítható, hogy az ország nem volt felkészülve az EU-ba való csatlakozásra, így a hosszabb átmeneti időszak szükséges lett volna a csatlakozást megelőzően. Azonban az egyéb politikai, gazdasági, biztonságpolitikai és geopolitikai megfontolások erősebbnek bizonyultak.

Az 1990-es évek elején Görögországról az összeomlás szélén adtak hírt. A Közös Piac több támadást is intézett ebben az időszakban a görögök ellen, és már az a kérdés is felmerült, hogy vajon helyes döntés volt-e felvenni őket az Unióba. Elgondolkodtató, hogy most, körülbelül húsz évvel később, hasonló hírekkel van tele a média, és szakmai körökben is sokan az eurózóna felbomlásától tartanak. Brüsszel véleménye már a kilencvenes évek kezdetén az volt, hogy Görögország még mindig zárt piacú gazdaság, amely nem tesz eleget az EK előírásainak, szabályait semmibe veszi és nem szolidáris a tagországokkal. Ezzel szemben több szakértő szerint az EK saját szempontjait szem előtt tartva mérlegel, figyelmen kívül hagyva a tényt, miszerint Görögország nagyon sokat veszített a Közösséghez való csatlakozással (Görögország és az EGK 1991). Az ország EK csatlakozását követően Brüsszel nem egyszer figyelmeztette a görögöket, hogy tartsák be a szabályokat és alkalmazzanak fegyelmezettebb költségvetési politikát, mivel egyértelműen látszott, hogy a közösségi támogatások nem hatékonyan kerülnek felhasználásra.

Összegezve ennek az időszaknak a tanulságait: a későbbi problémák elkerülhetőek lettek volna, ha a görög fél a társulási és csatlakozási tárgyalások idején megfelelően hangsúlyozza gazdasági elmaradottságát. *„A problémák kiemelésével, tárgyilagos kezelésével a közösség a görögök számára esetleg hosszabb átmeneti időszakot írt volna elő, kevesebb lett volna a szabályozási űr”* (Somogyi 1994, 59. o.). Másik oldalról azonban a Közösség kezében sem volt megfelelő eszközrendszer a szabályok betartatására (Artner-Éltető 1997).

Azonban a nyolcvanas évek kedvezőtlen jelenségei nem kizárólag az EU-csatlakozás következményei. A görög gazdaság produktivitását ebben az időszakban több negatív belföldi és nemzetközi esemény is befolyásolta.

2.2. A Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás

Az EK csatlakozást követő másik meghatározó esemény, amely fontos a görög válság gyökereinek vizsgálatakor, a Gazdasági és Monetáris Unióba (GMU) való belépés. A görög politikai rendszer az elmúlt két évszázadban gyakran viselte magán egy zárt társadalom jellemzőit, s a kormányzat sok akadályba ütközött erejének érvényesítésében. Egy olyan normákkal rendelkező társadalomról beszélünk, melyben megtűrjük az etatizmust¹⁰ és a kliensrendszert,¹¹ és a korrupcióban résztvevők ellenséges magatartást tanúsítanak a reformokkal szemben. A görög társadalom e jellemzői ma is fennállnak. Az egymást követő kormányok rendre kudarcot vallottak az ilyen társadalmi szokások javítására irányuló stratégiák megvalósításában. Costas Simitis¹² az 1990-es évek második felében nekifogott egy

¹⁰ Az állam hatalmának kiterjesztésére irányuló törekvés.

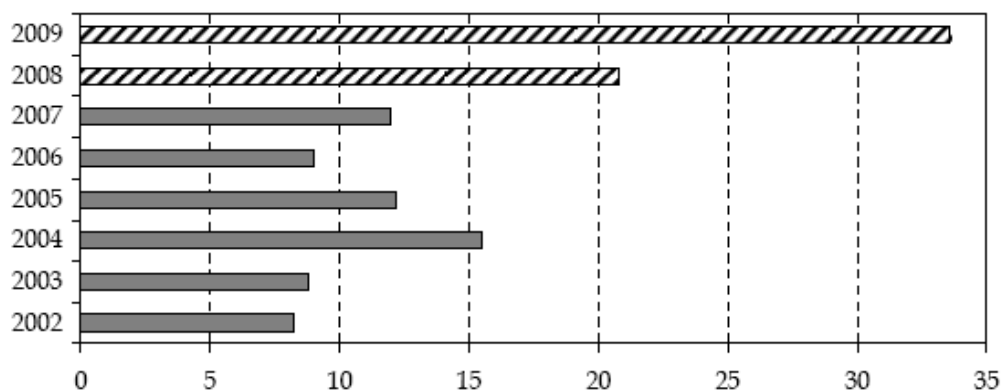
¹¹ Akkor beszélünk kliensrendszeréről, klientelizmusról, amikor az üzleti, politikai életben a baráti vagy egyéb személyes kapcsolatok a meghatározók.

¹² Görögország miniszterelnöke 1996 és 2004 között.

modernizációs programnak, amely megrögzötten alapozott az EU követeléseire lehető leggyorsabban történő alkalmazkodásra (Featherstone 2011). Az egyik legfontosabb terve a maastrichti kritériumoknak történő haladéktalan megfelelés, vagyis, hogy Görögország a lehető leggyorsabban eurózóna taggá váljon. A következő terv pedig a 2004-es Olimpiai Játékok Athénban történő megrendezése volt. E tervekkel ellentétben a 2000-es lisszaboni program enyhébb szabályozása sokkal kisebb stratégia előnyt jelentett (Tilford-Whyte 2010).

Görögország 2001. január 1-jén, tizenkettedikként csatlakozott az euróövezethez. Ekkor számlapénzként vezette be a közös pénzt, majd 2002-ben készpénz formájában is forgalomba került az euró. A korábbi nemzeti valutát 2002. február 28-án vonták ki a forgalomból, így zárva le az átmeneti időszakot.

1. ábra A görög államadósság évenkénti növekedése, milliárd euró

Megjegyzés: a vonalazott sávok a legkiugróbb eltéréseket jelzik

Forrás: Christodoulakis (2010, 90. o.)

A görögök számára fontos mérföldkő az eurózónába való belépés. Ahogyan a GMU más tagországokban, a folyó fizetési mérleg egyenlőtlenségei itt is növekedtek az euró bevezetése után: az 1990 és 1998 között átlagosan jellemző 3 százalékról 2007-2008-ra a GDP 14 százalékára (OECD 2009). Az ország GMU-ba való belépésétől 2007-ig folyamatosan növekedett az államadósság is, évente 7-12 milliárd euróval – egyetlen kivétel a 2004-es év, az Olimpia rendezésének éve, amikor még többel, 16 milliárd euróval (1. ábra).

Hogy érthetővé tegye, milyen hatása és befolyása volt az EU szabályrendszerének a tagállamok költségvetési döntéseire, Gyórfy (2008) szétválasztja azokat a hajtóerőket, amelyek az egyes országokat konszolidációra készítették. Négy csoportba sorolja az országokat, két szempont szerint elkülönítve: mennyiben volt meghatározó a GMU hatása a fegyelem létrejöttében, illetve kialakult-e egy, a GMU-tól független belső elkötelezettség. Görögország a III. csoportba került, amely országoknál a GMU hatása meghatározó, de a belső elkötelezettség változása nem figyelhető meg (2. táblázat).

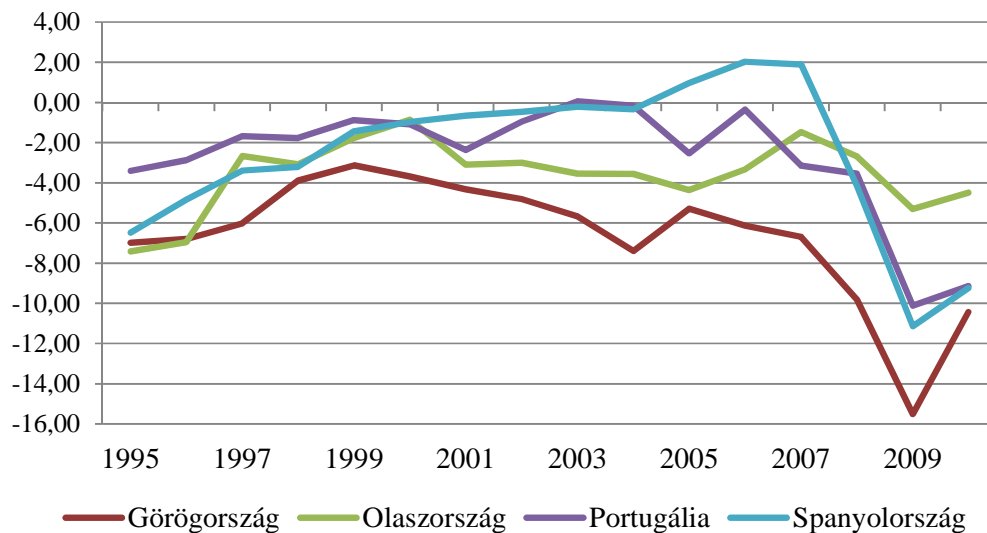
2. táblázat Külső kényszerek és belpolitika a költségvetési fegyelem alakulásában

Belső elkötelezettség változása	A Gazdasági és Monetáris Unió hatása	
	igen	nem
Igen	I. Belgium, Spanyolország	II. Finnország, Hollandia, Írország, Svédország, Dánia
Nem	III. <u>Görögország</u> , Olaszország, Portugália	IV. Ausztria, Franciaország, Luxemburg, Németország, Egyesült Királyság

Forrás: Györffy (2008, 966. o.)

Görögországban a fiskális és monetáris politika szigorúbb szabályozása egyértelműen a GMU tagság belátható időn belüli realizálódásának érdekében történt. A gyenge hazai valuta miatt a társadalomban jelentős népszerűség övezte a közös pénz bevezetését. A feltételekben megjelenő külső kényszer az 1990-es években fontos szerepet játszott a korábbi időszakhoz képest fegyelmesebb költségvetési politika kialakulásában, az euró bevezetése után azonban ez a külső kényszer csökkent, ami hozzájárult a költségvetési fegyelem lazulásához és a szabályok rendszeres megszegéséhez (2. ábra). Az Unió számára is elfogadható fiskális és monetáris politika szigora tehát nem cél volt, hanem eszköz. Görögország számára ahhoz, hogy belépjen a GMU-ba.

2. ábra Költségvetési egyenleg a PIGS országokban, 1995-2009 között
(a GDP százalékában)

Forrás: IMF (2011a) adatai alapján saját szerkesztés

Görögországban az 1980-as években folyamatosan 15% körül mozgott az államháztartási hiány, amit jobbra pénznyomással és adóssághoz fordítással finanszíroztak. Ez stagflációhoz és 80% feletti államadóssághoz vezetett az 1990-es években (Hochreiter-Tavlas 2004). A gyenge drachma miatt az euró bevezetése társadalmi igényként fogalmazódott meg az 1990-es évek elején, és a választási kampányokban a legfontosabb témaként jelent meg. A megszilárdítás 1999-re elsősorban a pénzügyminiszter szerepének növelése és az adóadminisztráció szigorítása révén sikerült – bár mint utólag kiderült, a költségvetési adatok

kozmetikázása is meghatározó szerepet játszott (Hallerberg 2004). Az euróövezetbe való belépést követően azonban – részben a 2004-es olimpia költségei miatt is – rendszeressé vált a 3% feletti költségvetési hiány, csak 2006-ban sikerült e szint alá csökkenteni.

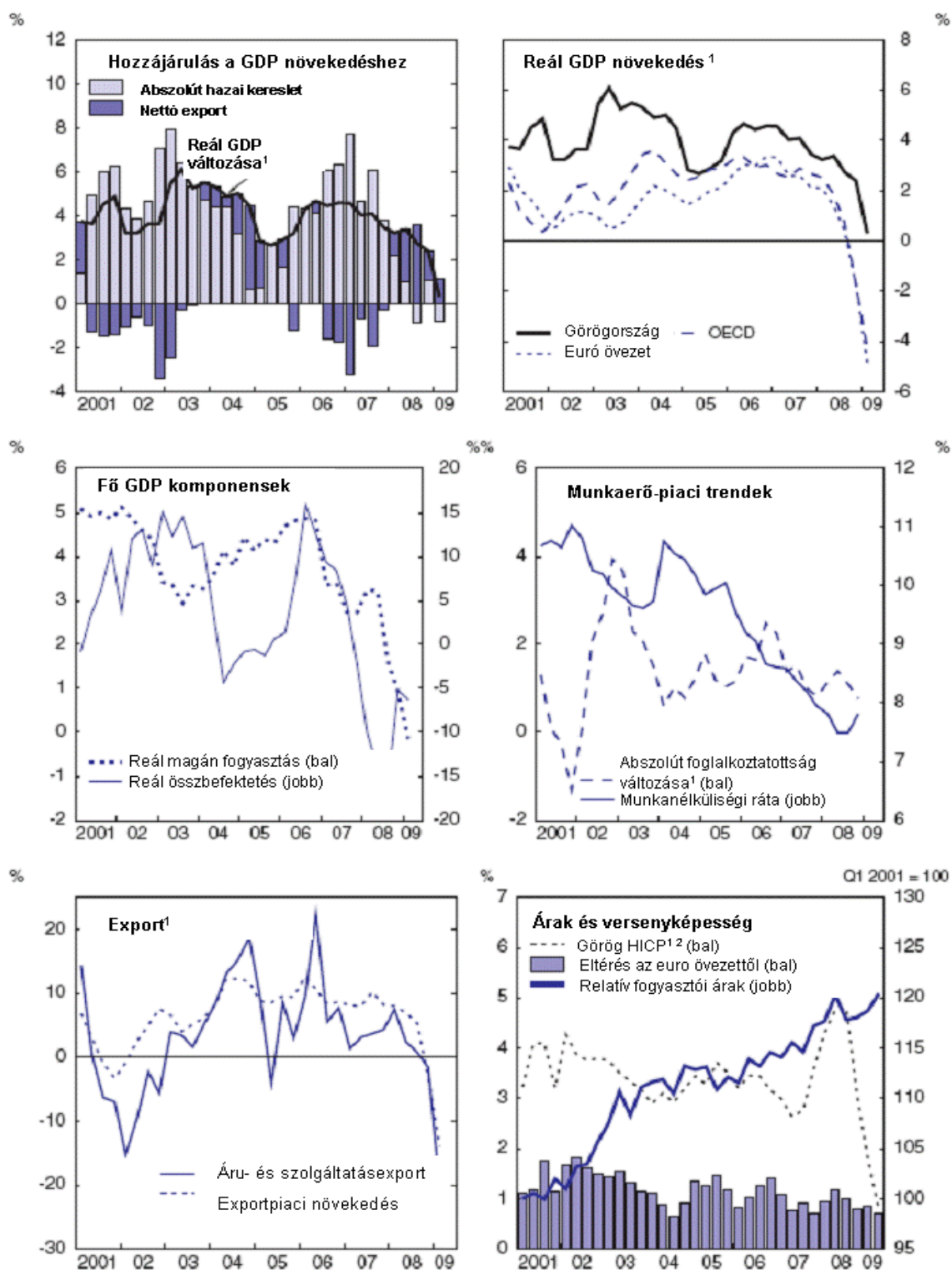
3. A válság számokban

A jelenlegi görög válságot a 2008-as globális válság begyűrűzése robbantotta ki, de a fő okai a görög gazdaság belső problémái, mint a tartós költségvetési hiány és magas külső adósságállomány (Christodoulakis 2010). Görögország az évek folyamán többszörös válságba sodródott, amely *fiskális, állami, morális, intézményi, adósság- és növekedési válságot* is jelent egyben. Mindez nem meglepő, hiszen a görög állampolgároknak egy diktatúra drámai és váratlan összeomlását kellett túlélnie három és fél évszázad után 1974-ben, egyéb megfelelő alternatíva rendelkezésre állása nélkül (Antzoulatos 2011).

Az euró-bevezetést követő több éves erős növekedés után a globális pénzügyi válság kezdeti hatásaként a 2007-es évtől először az alapanyagok drágultak meg, majd a *gazdasági aktivitás* csökkenni kezdett Görögországban (3. ábra). A gazdasági helyzet romlásának első jele az *exportnövekedés* visszaesésében mutatkozott meg: 2004-ben az áru- és szolgáltatásexport növekedése elérte a 20 százalékot, majd 2006-ban meg is haladta, azonban ezt követően meghatározó visszaesés következett. Hasonló tendencia figyelhető meg a főbb GDP komponensekben, így a *reál magánfogyasztásban* és a *reál összbefektetésben*. Az abszolút *foglalkoztatottság* és a *munkanélküliségi ráta* is romlott ebben az időszakban. Ezeket követte a *versenyképesség* csökkenése az euróövezet átlagához viszonyított meghatározó *infláció* miatt. E mutatók fokozatos romlása csőd közeli állapotba vitte Görögországot, ami kihatott az egész GMU-ra (Mitsopoulos-Pelagidis 2011).

A válság kezdeti hatása indirekt volt, melyet a görög gazdaság gyengeségei, a *nagy strukturális egyensúlytalanságok* fokoztak. A hitelminősítő társaságok leminősítése következtében a hosszú távú állami kamatlábak 2008-ban olyan magasra emelkedtek, mint sehol máshol az eurózónában. A leminősítés Görögország szuverén adósságállományát és a legmeghatározóbb görög bankokat érintette. Néhány külföldi cég kivonta magát a görög tőzsdéről, hozzájárulva a részvényárak csökkenéséhez. A görög gazdaság esetében a költségvetési hiány irányítása nehézkesnek bizonyult, az államadósság nagyon magas, továbbá az öregedő népesség veszélyezteti a költségvetés fenntarthatóságát. Görögország emellett *óriási fizetési mérleg hiányban* is szenved, ami az euró bevezetése után vált igazán súlyos problémává (OECD 2009). A különösen káros fejlemények bekövetkezése a költségvetési aggregátumok kisiklását váltotta ki. A globális válság hatására 2008-ban és 2009-ben a helyzet egyértelműen romlott. 2009-ben a költségvetési hiány – ahogyan a Görög Nemzeti Bank (NBG 2009) korábban jelezte – a GDP-re vetítve két számjegyre növekedett (az Eurostat (2012) adatai alapján 15,8 százalékra). Az államadósság a GDP 129,3 százalékára emelkedett, a legmagasabb értéket produkálva az eurózónában (Eurostat 2012). Az alacsony megtakarítások következtében az államadósságot nem lehetett tovább finanszírozni a nemzeti forrásokból, így a folyó fizetési mérleg hiánya tovább nőtt, bővülő külső adósságállományt előidézve. A költségvetési problémák ennek hatására összefonódtak a külső veszteségekkel és adósságállománnyal, az *ikerdeficit* pedig egy ördögi kör kialakulásához vezetett. A folyó fizetési mérleg hiánya 2008-ban elérte a GDP 14,9 százalékát, majd 2009-től enyhe javulás következett (11,1%) (UNCTAD 2012).

3. ábra Görögország egyes makroökonómiai mutatói

Jelmagyarázat: ¹ évenkénti százalékos változás; ² harmonizált fogyasztói árindex

Forrás: OECD (2009, 19. o.)

A reálgazdaság 2009-től recesszióba került, amikor a GDP 2,3 százalékkal csökkent a korábbi évhez képest (NBG 2009, UNCTAD 2012). Ennek legfőbb oka a beruházások hanyatlása volt, azonban a háztartások fogyasztása és az export csökkenése is közrejátszott

(3. ábra). 2009-ben a gazdasági pangás kiterjedt az összes szektorra, negatívan befolyásolva a foglalkoztatást, valamint a munkanélküliségi ráta növekedését is előidézve.

Görögország 2010 áprilisának végén hívta le az eurózóna által biztosított hitelt. A görög válság kezelése az EU számára is nagyon fontos, hiszen tétje az euróvezet fennmaradása is lehet. Az euró bevezetése óta ez az első eset, hogy az eurót használó országcsoport bármely tagja pénzügyi mentőövre szorul. *Gyévai* (2010) azt a fontos tanulságot vonja le a görög válság kapcsán, hogy nem elegendő a költségvetést felügyelni, ugyanis az euró bevezetése óta tovább mélyültek az eurózónán belüli különbségek, így a makrogazdasági egyensúlyzavarok és versenyképességi gondok felügyelete is szükséges.

A görögök esetében a pénzügyi válság kínálatra gyakorolt hatásairól is fontos említést tenni. A magas jövőbeni állami kölcsönfelvételek következtében a magánbefektetések kiszorítása következhet be. Emellett a gazdasági válság a hatékonyságot is befolyásolhatja. A kutatás-fejlesztési kiadások csökkenhetnek, ami hátrányosan hathat a termelékenységre. Ezt ellensúlyozhatja, hogy az EU Strukturális Alapokból történő kutatás-fejlesztési finanszírozásainak növekedésére lehet számítani Görögországban (*OECD* 2009).

4. A görög válság okai

A 2. fejezetben már foglalkoztunk a görög válság okaival, de ebben a fejezetben más szempontból igyekszünk feltárni a recesszióhoz vezető tényezőket. Elsőként az ország egyedi jellemzőiből adódó belső okokat vesszük sorra, ezt követően pedig a globális válság külső összetevőit mutatjuk be.

4.1. A görög válság kialakulásának belső okai

Ebben az alfejezetben Görögország belső gyengeségeiről lesz szó, tekintettel arra, hogy a görög gazdaság az Unióba való belépéstől – valójában már a felkészülési szakasztól kezdődően – szinte folyamatosan szembesül ezekkel a strukturális problémákkal.

1. *Államadósság és ezzel kapcsolatos problémák:* az államadósság problémája – bár önmagában is súlyos jelenség – még kezelhető lett volna abban az esetben, ha további súlyosbító körülmények nem állnak fent. Ezek a tényezők azonban az adósság további 34 milliárd euróval való növekedését okozták 2009-ben, amely végső csapást mért a görög gazdaságra. Az egyik ilyen tényező a görögök külső adósságának egyedülálló növekedése volt,¹³ amely erős nyomást gyakorolt a magánszektorra. Habár Görögországban mindig deficit volt a fizetési mérleg, mégsem annyira aggasztó mértékben, mint 2009-től kezdődően.

Az államadósság 2008-ban 99,2% volt, 2010-ben viszont már 120,8%. Ennek egyenes következménye a magas infláció, ami viszont csak az egyik oka annak, hogy a külföldi beruházók következetesen kerülnek Görögországot. 2007-ben a közvetlen beruházások értéke 4,6 milliárd euró volt a 2006-os 31,3 milliárddal szemben (*Ott* 2011). Ráadásul ezeknek a beruházásoknak is csupán töredéke folyt az iparba, mivel a befektetők csak a húzóágazatnak kikiáltott turizmusból és a kapcsolódó szolgáltatásokból reméltek viszonylag gyorsan megtérülő hasznot.

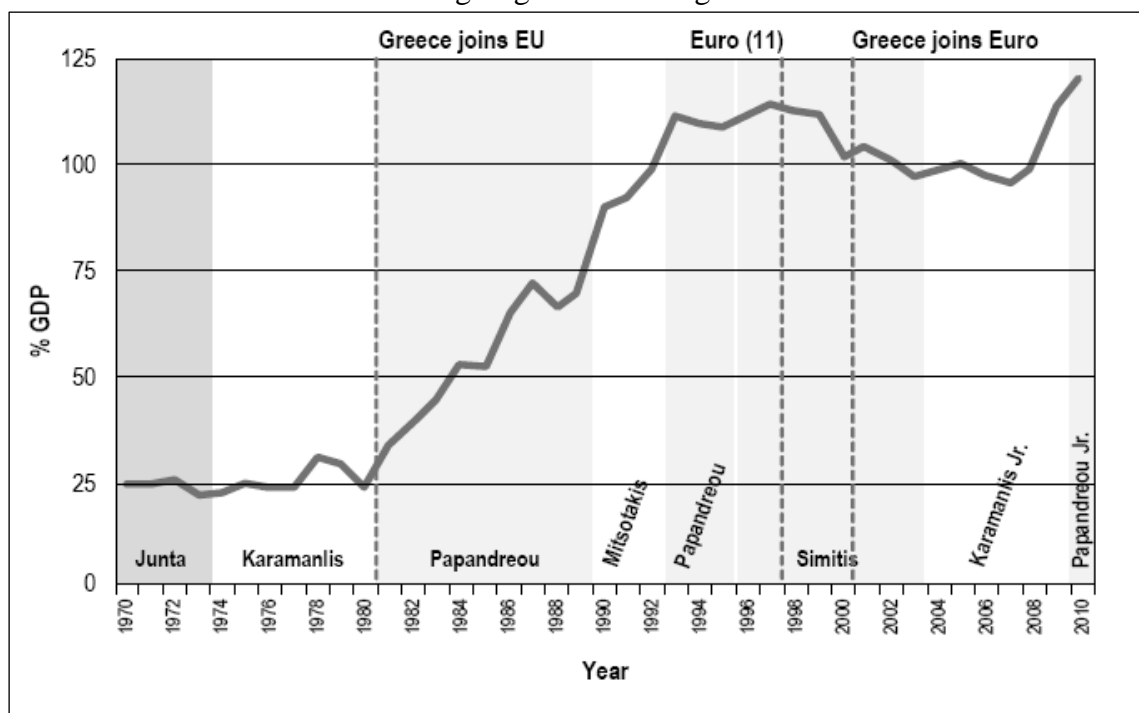
A másik fontos tényező az, hogy *a görög államadósság nagy része külföldi hitelezők kezében van.* Jelenleg a görög kölcsönök körülbelül 75 százaléka külföldi bankoktól származik, míg kevesebb, mint egy évtizeddel korábban ez az érték még csak 50 százalékos

¹³ 1995-től vizsgálva, az államadósság csak 1997 és 1999 között, valamint 2002 és 2003 között csökkent, ezeket az időszakokat kivéve mindig növekedett. Ez a hosszú távú tendencia pedig már sokkal hamarabb aggodalomra adhatott volna okot. Szintén figyelemre méltó tény, hogy Görögország sosem teljesítette – az Eurostat adatai alapján – a konvergencia kritériumok közül a költségvetési hiányra vonatkozó kitételeket, a pénzügyi teljesítmény sosem volt elég színvonalas (*Koutsoukis-Roukanas* 2011).

volt. A globális válság kirobbanása előtt a külföldi hitelezők bizalma sokkal rugalmasabb államadósság-kezelést tett lehetővé, de később ugyanez erős piaci nyomásként jelent meg. Ezek a jelenségek korábban nagyobb teret adtak a hazai bankrendszernek a fogyasztási hitelezés szempontjából, de ezzel egy időben táplálták a külső hiány bővülését. A válság rámutatott a valódi problémára, amely a magán- és állami szektor eladósodottsága volt. A bizalom a válság kezelésével kapcsolatban gyorsan megszűnt, és széleskörű korrupcióhoz, valamint a közszektor hatékonyságvesztéséhez vezetett (*Christodoulakis* 2010).

A 4. ábra a görög államadósság alakulását mutatja az 1970-es évektől napjainkig, az aktuálisan hatalmon lévő kormányfők megnevezésével (*Kouretas* 2010). Az ábrán jól látszik, hogy 1979-ig az adósságráta alacsony, 25 százalékos érték körül mozgott. A szocialista kormányzat Andreas Papandreou-val az élén egy új korszakot hirdetett meg a görög fiskális helyzet tekintetében: a kormány bevezetett egy olyan gazdaságpolitikai programot, amely a görög háztartások átlagjövedelmének növekedését igyekezett gerjeszteni, széles körben rendelkezésre álló kölcsönök biztosításával. Ezek a kölcsönök azonban magasabb fogyasztáshoz lettek beárazva, ezzel törekedve a háztartások életszínvonalának növelésére. A folyamatot tovább fokozta a mezőgazdaság szubvenciójára és az infrastruktúra fejlesztésére az EU-tól beáramló tőke. A görög kormány továbbá megbukott abban, hogy eleget tegyen az időszakok között átívelő költségvetési megszorításoknak, amelynek köszönhetően az államadósság hosszú távon fenntarthatatlanná vált (*Makrydakis et al.* 1999).

4. ábra A görög államadósság alakulása

Forrás: Kouretas (2010, 403. o.)

2. *Strukturális gyengeségek*: a magas államadósság mellett további belső válságkiváltó okként nevezhetőek meg a gyenge munkaerő- és termékpiaci intézmények és a szabályozás merevsége, az alacsony versenyképesség, a szegényes környezetvédelem, az alulteljesítő oktatási rendszer és a korrupció magas aránya (*Mitsopoulos-Pelagidis* 2011). A versenyképesség csökkenése, ami közvetlenül a fizetési mérleg hiányának köszönhető, legfőképpen további *strukturális gyengeségekhez* kapcsolódik. Ilyen például a fiskális politika lazulása egy olyan időszakban, amikor a gyors növekedés éppen, hogy meghatározó költségvetési konszolidációt igényelt volna (*Bank of Greece* 2010).

A történelem nem kedvez a görögöknek, ugyanis míg az 1985-ben megvalósított stabilizációs programmal sikerült elhárítani a görög valuta összeomlását, az intézkedések figyelmen kívül hagyták a gazdaság strukturális gyengeségeit, amelyek mindig is rombolták Görögország versenyképességét. A megoldatlan probléma 25 évvel később újra feltűnt egy sokkal sürgetőbb formában, nagyobb hiánnyal, magasabb adóssággal, kisebb állami manőverezési lehetőséggel, szélesebb egyenlőtlenségekkel, mind mikro-, mind makroszinten. Így a stabilizációs törekvések kudarca után mentőcsomagra volt szükség (*Antzoulatos* 2011).

3. *Következetlen politikai fejlődés*: Görögország esetében a válság leginkább az *ingatag és következetlen politikaalkotás* miatt volt elkerülhetetlen. A márkavédelem, azaz a Brand Risk Management hiánya állami szinten kulcsszerepet játszott a problémák gyors kibontakozásában, ami elsősorban rossz államháztartási gyakorlatra és politikaalkotásra utal, de lényegében a *megfelelő politikai fejlődési út hiányát* jelenti. A görög helyzet sokkal összetettebb, minthogy csak szegényes államháztartásról és sikertelen fiskális politikáról beszéljünk. Így nem szabad elkövetni az a hibát, hogy csak egyfajta nézőpont szerint közelítjük meg a válságos helyzet kialakulásának okait (*Koutsoukis-Roukanas* 2011).

4. *Közösségi jog implementálása*: Görögország mindig konzekvensen le volt maradva önmaga „európaizációjában”,¹⁴ sőt ez gyakran szignifikánsan is megmutatkozott. Ebben az esetben a közösségi jog nemzeti jogba való implementálásáról van szó, ami szintén a 2. táblázatban megjelenő belső elkötelezettség hiányára utal (*Koutsoukis-Roukanas* 2011).

5. *Stabilitás hiánya*: a görög állam stabilitása igen kritizálható pont, de nevezhető egyenesen illúzióknak is. A modern demokrácia kialakítása óta – ha az eredetileg érvényben lévő négy éves kormányzási periódusokkal számolunk – Görögországban a tizedik kormánynak kellene irányítania az országot, ehelyett jelenleg a tizenhetedik kormány van hatalmon. Ezt súlyosbítja, hogy a választási törvény majdnem ugyanolyan gyorsan változott, mint ahogy a kormányok váltották egymást. A stabilitást tovább csökkenteti, hogy a görögöknél komoly hagyományai vannak a *költségvetési túlköltekezésnek és a kiszámíthatatlan makrogazdasági politikának* (*Koutsoukis-Roukanas* 2011).

6. *Hamis statisztikák*: további probléma a hamis statisztikai adatok kommunikálása. Az elmúlt tíz évben szükséges fiskális konszolidáció nem valósult meg, amit a folyamatos hamis statisztikai jelentések publikálása is kiegészített (*Koutsoukis-Roukanas* 2011). A görög kormány ezekkel aláasta hitelességét, habár magas növekedési rátát produkált. Például 2009. október közepén az újonnan megválasztott kormány a költségvetési hiányt 2009-re 12,7 százalékra becsülte, míg az ezt megelőző kormány 2009 szeptemberében azt mondta, hogy a deficit nem lesz magasabb 6,5 százaléknál. A növekvő ikerdeficit és a strukturális reformok hiánya a munkaerőpiac rugalmasabbá tételében, a társadalombiztosításban és a piaci versenyben, arra kényszerítették Görögországot, hogy új rövid lejáratú kötvényeket bocsásson ki, magasabb kamatlábbal, mint Németország. Ennek következtében a befektetők egyre magasabb és magasabb kamatot vártak el azért cserébe, hogy tovább hitelezzenek Görögországnak. Másodsorban nem kérdés, hogy a folyamatosan növekvő állami deficit

¹⁴ „Az európaizáció fogalma a politikatudomány és az európai tanulmányok irodalmából származik, és olyan hatásokat vizsgál, amelyeket az európai integráció okoz. Az európaizáció értelmezhető belső és külső hatásként, azaz vizsgálja az EU és a tagállamok, illetve az EU-harmadik országok kölcsönhatását” (*Sigér* 2006, 62. o.).

(együtt járva a versenyképesség csökkenésével) meghatározó szerepet játszott a görög gazdaság jelenlegi helyzetének kialakulásában (Kouretas 2010).

7. *Makroökonomiai egyensúlytalanságok:* Antzoulatos (2011) tanulmányában Görögországot, Mexikót, Koreát, Finnországot, Svédországot és az Egyesült Királyságot hasonlítja össze, tehát azokat az OECD tagországokat, amelyek az elmúlt két évtizedben válságba kerültek. Annak ellenére, hogy az országok nagyon sok ponton különböznek, mégis kitűnik egy fontos közös jellemző. A folyó fizetési mérleg hiányt minden országban válság kísérte. A görög folyó fizetési mérleg hiány sokkal magasabb volt, mint a többi elemzésbe bevont országban. A nagy költségvetési hiány a több éves gyors gazdasági növekedés ellenére, további előjele volt a szerkezeti egyenlőtlenségeknek.

8. *A korrupció:* további negatív belső tényező, amelyben Görögország vitatható teljesítményt nyújtott és nyújt jelenleg is, az a korrupcióészlelési index (CPI). Annak ellenére, hogy a CPI észleléseken alapul, mégis rámutat arra a tényre, hogy a görögök öntudatosságuk ellenére megragadtak egy negatív spirálban, amelyből nem tudják kivágni magukat (Transparency International 2010). Ez is azt mutatja, hogy a görög gazdaság nem működik elég tisztán és átláthatóan, sőt, e téren tulajdonképpen folyamatos romlás mutatkozik. Koutsoukis és Roukanas (2011) kiemelik, hogy több tényező mellett ez is azt mutatja, hogy a görögök nem eléggé hatékonyak a bukásuk megállításában és a problémák csökkentésében. A Transparency International szerint a görögök 2008-ban kb. 750 millió euró kenőpénzt adtak ki különböző célokra a zsebükből. Ez – valószínűleg a válság hatására – 17 százalékos növekedés a megelőző évhez képest. Így a vizsgált 180 állam között Görögország a 71. helyre csúszott le, és Romániával, valamint Bulgáriával együtt zárja az EU-tagállamok listáját (Ott 2011).

9. *Az ipar leépítése:* az EU-csatlakozás után a Görögországban lévő termelőüzemek a nyugati konszernek számára feleslegesnek bizonyultak és leépítésre kerültek, az országot elsősorban felvevő piacnak tekintették. Ennek következtében ma Görögországnak gyakorlatilag nincs nehézipara. A 2004-es bővítés pedig az akkor még működő textilipar számára támasztott konkurenciát, amely azóta szintén tönkrement.

10. *A külkereskedelmi mérleg jelentős hiánya:* az Eurostat (2012) adatai alapján a 2008-as évben a görög import 60,7 milliárd euró értékű volt, míg az export csak 17,3 milliárd euró. Az egyetlen húzóágazat, a turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások nem tudják kiegyenlíteni ezt a helyzetet, hiszen ha a globális válság idején a külföldieknek nincs pénzük görögországi nyaralásra, vagy a bizonytalansági tényezők (pl. sztrájkok vagy az egészségügyi ellátás alacsony színvonala) miatt nem Görögországot választják úti célul, akkor még a korábban „megszokott” összegek sem folynak be a gazdaságba. Ezt bizonyítja a turizmusból befolyt bevételek 2009-es 18 százalékos visszaesése is, holott az országban minden 5. munkahely közvetve vagy közvetlenül a turizmustól függ.

11. *Az oktatási rendszer anomáliái:* fizetett korrepetálás vagy magánórák igénybe vétele nélkül kevés görög fiatalnak sikerül főiskolára vagy egyetemre bejutni. Már ekkor megismerkednek a „fakelaki” fogalmával, amely nem más, mint borítékban elhelyezett pénz bármilyen előny (jobb osztályzat, korábbi műtéti időpont stb.) megszerzésének érdekében (GRO 2011). A tantervben ugyan szerepel az idegennyelv-oktatás, ugyanakkor a görög fiataloknak csak töredéke beszél valamilyen idegen nyelvet. Napjainkban azonban ezek a fiatalok (főként a diplomával rendelkező munkanélküliek) tömegesen kívánják elhagyni Görögországot, elsősorban a kilátástalan helyzetükre hivatkozva. Az elsődleges célpontjuk Németország.

12. *A munkaerőpiac anomáliái:* az EU-ba való belépés óta a görög bérszínvonal erőteljesen növekedett, de a termelékenységről nem mondható el ugyanez. Ennek (is) következtében napjainkra aggasztó méreteket öltött a munkanélküliség az országban: meghaladja a 15 százalékot. A nők esetében a munkanélküliség aránya kétszer olyan magas,

mint a férfiaknál. Mind emiatt a szakszervezetek és a munkaadók ellenségesen állnak szemben egymással, és minden szférában nagy a hajlandóság a sztrájkolásra.

13. *A fejletlen infrastruktúra:* a nagyobb városok és a vidék között rendkívül nagy különbségek tapasztalhatók, amelyeket az EU által támogatott nagyszámú felzárkóztatási projekt sem tudott áthidalni. Előfordul, hogy egy-egy súlyos beteget 100 km-nél is nagyobb távolságra kell szállítani, hogy megfelelő intenzív ellátást kaphasson (Ott 2011).

14. *Közigazgatási anomáliák:* a rosszul szervezett adminisztráció miatt az államháztartásban gigantikus méreteket öltött a pazarlás. Csak egyetlen példa erre az, hogy hosszú éveken át kb. 60 000 elhunytak folyósítottak rendszeres nyugdíjat (Ott 2011).¹⁵ A közsféra meggondolatlan költsékezését ráadásul a GMU alacsony kamatszintje is egyszerűsítette (Vigvári 2010).

15. *A görög kormányzat megkésett reakciója:* a válság kialakulásának fő felelősként egyértelműen a görög kormányzat nevezhető meg, gyenge politikai rendszerével, amely a hazai gazdaság folyamatos félremenedzseléséhez vezetett. Ennek hatására a görög államadósság mértéke jóval meghaladta az eurózóna többi tagországának értékét, az ország GDP-jének jóval több, mint 100 százalékára rúg (Kouretas 2010, 4. ábra).

4.2. A görög válság kialakulásának külső okai

A belső okok sorra vétele után szükséges megvizsgálni, hogy milyen külső környezetben és milyen külső hatások következtében került Görögország oda, ahol jelenleg is tart. A jelenleg fennálló görög helyzet kialakulásához *legalább három kulcsszereplő* szükségeltetett, amelyből a görög kormányzat csupán egy. A másik két fő felelősként a hitelminősítő intézetek és az Európai Központi Bank (ECB) – az euróövezet kormányaival együtt – nevezhető meg. Ezek a szereplők jelentősen befolyásolták az ország helyzetét. A hozzájuk köthető külső eredetű válságot előidéző jelenségek a következők:

1. *A hitelminősítő intézetek „túlzott óvatossága”:* a pénzügyi szolgáltató cégek, vagyis a *hitelminősítő intézetek* igen rövidlátóak voltak a 2007-es amerikai jelzáloghitel-válság megjósolásával kapcsolatban. Hibájuk következtében az volt az érdekük, hogy további potenciális államadósság-válságokat leplezzenek le, ennek célpontjai pedig Görögország és egyéb periférián elhelyezkedő GMU-országok voltak, amelyek hosszú ideje magas költségvetési hiánnyal küzdöttek. Az, hogy leminősítették Görögországot, végül odavezetett, hogy Görögország visszavonult a nemzetközi kötvénypiacokról, így külső segítség nélkül menedzselhetetlenné vált az államadóssága.

2. *Az Unió megkésett reakciója:* az ECB és az euróövezet kormányainak megkésett reakciója szintén nehezítette Görögország helyzetét. Az eurózóna (különösen Németország) nem adta világos jelét azonnali politikai és pénzügyi támogatásának, nem csak Görögország, de más pénzügyi nehézségekkel küzdő tagországok számára sem (Kouretas 2010). Ha figyelembe vesszük, hogy az eurózónában a cél a nemzetgazdaságok harmonikus fejlődése, akkor beláthatjuk, hogy az elméletben feltételezett működés sosem valósult meg, a monetáris unió első évtizede nem hozta meg a várt sikert. Az euró tehát nem alkalmas strukturális reformok kikényszerítésére.

Az euró bevezetése Robert Mundell optimális valutaövezetének elméletére támaszkodik, miszerint hasonló makrogazdasági – konjunkturális és gazdaságpolitikai – pályán lévő országok vezethetnek be közös valutát. Ám ez az EU-ra nem igaz. A kezdeti elképzelés szerint az euró bevezetésnek közelítenie kellett volna egymáshoz ezeket a fejlődési pályákat, ami azonban nem így történt. Az eurózónába politikai okokból felvett, eltérő gazdasági teljesítményű országok veszélyeztetik az eurót. A 2008-2009-es globális válság

¹⁵ Ez természetesen felveti a pénzt átvevő családtagok morális attitűdjének és a hazájukkal szemben tanúsított lojalitásának megkérdőjelezhetőségét is.

hatására a gyengébb teljesítményt nyújtó, jobban eladósodott tagországok hitelválságba kerültek. A lazább költségvetési politikájú országok, így Görögország sem háríthatja át a terheket a fegyelmezettebb országokra, de az övezetből sem léphet ki. Mindezek hatására az euró iránti nemzetközi bizalom megrendült, a valuta veszített értékéből. Az *euró törékenysége* szorosan összeköthető az eurózóna tagországok gazdaságainak szerkezeti jellemzőivel. Valamint ezzel egy időben a tőkefelhalmozás eltérő arányával, amely a nemzetközi versenyben való egyenlőtlen teljesítménnyel együtt hozzájárult ahhoz, hogy a tagországok aggasztóan eltávolodjanak egymástól (Alexiou 2011).

3. *Szolidaritási alap hiánya*: további külső tényező, amely hozzájárult a görög gazdaság ingatagságához, a szolidaritási alap hiánya volt EU-s szinten. A GMU egy monetáris unió, nem pedig gazdasági unió központi költségvetéssel. Az uniónak közös monetáris politikája van szupranacionális szinten, de a gazdaságpolitika (a költségvetési-, bérezési-, társadalompolitika) még mindig a tagállamok kezében van. Ebből a fenntarthatatlan helyzetből vagy a valutaövezet szétesése, vagy a költségvetési unió létrehozása lehetne kiút. Vagyis egy közös európai pénzügyminisztérium, a tagállami költségvetések központi összehangolása. Néhány gazdasági szakértő szerint Európának politikailag is egyesülni kellene az „Európai Egyesült Államokban”. Emellett nem elhanyagolható tény, hogy a 2007-2008-ban kirobbant globális válság Görögország fő kereskedelmi partnereit is sújtotta – kisebb időeltolódásokkal. Így ez is egy fontos külső okként merül fel, amely erősítette a válság hatásait (Kouretas 2010).

5. A válságkezelés lépései

Ebben a fejezetben a görög válság kezelése érdekében hozott döntéseket mutatjuk be. Ezeket az intézkedéseket két nagyobb csoportra osztva tárgyaljuk: elsőként a belső, majd a – szintén nagy jelentőségű – külső szereplők lépéseit ismertetjük.

5.1. Belső (görögök által tett) intézkedések

A görögök *Stabilitási és Növekedési Programjukat* 2010. január 15-én nyújtották be a Bizottságnak. A program mind a költségvetés bevételi, mind a kiadási oldalára nézve tartalmazott válságkezelő lépéseket. A meghatározott gazdasági irányvonal és mechanizmus *rövidtávon* biztosítja a kölcsönzött tőke viszonylagosan alacsony költségét, csillapítva a piacra gyakorolt nyomást és hozzájárul a bankrendszer likviditásának helyreállításához. A *bevételi oldal* fő komponensei a következők voltak (Artnér 2011, Kouretas 2010):

- az adóelkerülés csökkentése és az adóbeszedés szigorítása,
- a társadalmi hozzájárulás kerülésének mérséklése,
- speciális adózási lehetőség a profitot produkáló cégeknek,
- bevétel-növekedés a közcélú befektetési programból,
- a további indirekt adók bővítése.

Az *állami kiadások* oldalán hozott intézkedések pedig a következők (Artnér 2011, Kouretas 2010):

- 10 százalékos csökkentés az állami kiadások bérköltségekre eső részéből, az állami bérek három évre történő befagyasztása,
- létszámstop a közszférában 2010-ben,
- az állami alkalmazottak elbocsátásának megkönnyítése,
- öt az egyhez nyugdíjazás/felvétel ráta bevezetése a közszférában 2011-től kezdődően,

- a költségvetés társadalombiztosításhoz és nyugdíjalapokhoz kapcsolódó részeinek 10 százalékkal történő csökkentése, az állami nyugdíjak csökkentése, a nyugdíjkorhatár emelése (60-ról 65 évre), továbbá
- egyéb lépések az állami kiadások drasztikus csökkentésére a közműhálózatokban, az állam kivonulása a közszolgáltatásokból.

A program fő törekvése, hogy csökkentse a költségvetési hiányt, melyet számos módosítás után is, 2009-ben több mint a GDP 15 százalékára becsültek. Emellett fontos a folyó fizetési mérleg hiányának kérdése is, amely 2006-tól szinte minden évben túlszárnyalta a GDP 10 százalékát (*Antzoulatos 2011*).

A görög kormány a már bevezetett intézkedésein felül további szükséges változásokat is megfogalmazott a jövőre nézve, melyek a következő pontokat célozzák meg (*Kouretas 2010*):

- *A termelési modell koncepciójának újragondolása*, két fontos alkotóelemre helyezve a hangsúlyt: először a beruházásra, amely emeli a termelékenységet, másodsor az exportra.
- *Az üzleti környezet javítása*, kiegészítve a közigazgatás funkcióinak modernizálásával.
- *EU-s Alapok* haladéktalan és hatékony felhasználása a Nemzeti Stratégiai Referenciakereten belül.
- *Környezettudatosság*, vagyis a környezetbarát növekedés elősegítése, az energiatermelés, és -fogyasztás jelenlegi gyakorlatának ilyen irányú megváltoztatása.
- *Az oktatási rendszer javítása*, az innováció, a kutatás és az üzleti kapcsolatok támogatása.

A görög nemzeti bank 2010-es évről szóló értékelésében (*Bank of Greece 2011*) kiemeli ezeken kívül azt is, hogy az állami szektor kevésbé eredményes részeit fel kellene számolni. A gazdaságpolitika következő lépéseként, késedelem nélkül meg kell valósítani a helyreállítási folyamatot strukturális reformok segítségével, támogatva a fenntartható versenyképességet, szilárdan fejlesztve a termelést és a munkafeltételeket, növelve a versenyt a termék- és munkaerőpiacokon, ami támogatná a versenyképesség javítását és a munkahelyteremtést. Az elemzés egyetért a kormánnyal abban, hogy korszerűsíteni kellene a növekedési modellt, a beruházásra és az export-orientációra mint két fő szempontra koncentrálni, biztosítva a gazdaság dinamizmusát és nyitottságát. Az eddigi intézkedések legfőképpen a költségvetési deficitet szándékoztak csökkenteni, illetve újjáépíteni a piac iránti bizalmat a gazdaságban. A görög gazdaság strukturális változásainak lényegében a *szerkezeti versenyképességet* kellene megcéloznia. Így például az előállítási folyamatok, a termékek és szolgáltatások, a munkaviszony, a jövedelem, valamint a szociális biztonság minőségének javítását (*Alexiou 2011*).

5.2. Külső szereplők által tett intézkedések

A várakozásokkal ellentétben a Stabilitási és Növekedési Program keretében tett intézkedések rövid életűnek bizonyultak, mivel ezek nem tudták újjáépíteni a piac bizalmát (*Kouretas 2010*). A görögöknek külső segítségre volt szükségük a válságkezelésben, mely segítséget az EU-tól és a Valutaalaptól várhatták. Akárcsak a belső – a görög kormányzat által megvalósított – intézkedések, a külső szereplők válságkezeléshez történő hozzájárulása szintén több lépcsőben valósul(t) meg.

Görögország 2010. március 25-én, az európai országok közül elsőként folyamodott külső pénzügyi segítségért (*Kouretas 2010*). Az euróövezet államai már az év februárjában ígéretet tettek az országnak, hogy amennyiben szükségessé válik, biztosítják számára a

pénzügyi segítséget, hogy adósságfizetési kötelezettségeinek eleget tudjon tenni (*Bevetésre kész* 2010). A 2010. május 3-án elfogadott program szerint Görögország 110 milliárd euró összegű kölcsönhöz jut, melyet egy három éves periódus alatt, negyedévenként hívhat le (*Indul a nagy görög* 2010). Az összeg nagyobb részét (80 milliárd eurót) az eurózóna tagországi nyújtják kétoldalú kölcsönök formájában, a további 30 milliárd eurót pedig az IMF biztosítja, amely az eddigi legmagasabb IMF által nyújtott hitelnek számít (*Antzoulatos* 2011, *Indul a nagy görög* 2010, *Kouretas* 2010). A pénzügyi támogatásért cserébe Görögországnak fontos kötelezettségvállalásokat kellett tennie. Az EU elsősorban az államháztartási hiány csökkentését segítő megszorításokat írt elő (*Indul a nagy görög* 2010).

Több hónapig tartó egyeztetések után, 2012 februárjának végén a valutaövezet 17 tagállama elfogadta a második görög mentőcsomagot is (*Átvágnák a görög* 2012). Ennek részleteit a 6. fejezetben tárgyaljuk.

6. Görögország aktuális helyzete – a válságkezelés eddigi kudarca

A 2009-re jellemző általános visszaesést követően 2010-ben az EU tagországainak többsége ismét növekedési pályára állt, 2011-ben pedig már csak Görögország és (kisebb mértékben) Portugália tapasztalt reálértelemben csökkenést a hazai össztermékében (*Eurostat* 2012). Ez az egyetlen számadat is arra enged következtetni, hogy a görög válságkezelés még korántsem érte el a célját, ezért nem is érhet véget. Emellett a magas költségvetési hiány és államadósság, a folyó fizetési mérleg tartós hiánya és a drasztikusan (2011-ben csaknem felével) növekvő munkanélküliségi ráta is bizonyítják, hogy a görögök még messze nem lábaltak ki a válságból (*Blair* 2012, *IMF* 2011b).

A 2010-es jelentős költségvetési kiigazítás után a fiskális politika lehetőségeit továbbra is behatárolja a recesszió, ráadásul a technikai akadályok nem teszi lehetővé az állami tulajdon privatizációs tervnek megfelelő ütemű értékesítését (*IMF* 2011b). A Valutaalap elemzése (*IMF* 2011b) ezen kívül arra is rávilágít, hogy a strukturális reformok mindeddig nem érték el a céljaikat, és ez nagyrészt a törvényhozás és végrehajtás közötti kapcsolat hiány(osság)ának köszönhető.

A kormányzat megszorító intézkedései és az EU és IMF által 2010-től biztosított kölcsön nem oldották meg a problémákat, továbbra is elképzelhető a görög államcsőd bekövetkezése. Ennek elkerülésére hónapokig folyt az egyeztetés az eurózóna tagállamai között egy újabb – szintén három évre szóló – mentőcsomag nyújtásáról Görögország számára (*Átvágnák a görög* 2012). A 130 milliárd euró összegű pénzügyi támogatási csomag a várakozások szerint lehetővé teszi a további adósságfinanszírozást, s végeredményben a görög államadósság jelentős csökkentését célozza meg: a célkitűzés szerint a bruttó adósság 2020-ra a GDP 120-121 százalékát teheti ki (*130 milliárd eurós* 2012, *Átvágnák a görög* 2012, *Blair* 2012, *Spiegel-Barker* 2012).

A helyzetet nem könnyíti, hogy 2012 áprilisában esedékesek a görög parlamenti választások. A német pénzügyminiszter, Wolfgang Schäuble például a választások elhalasztását és egy éves mandátumú szakértői kormány felállítását javasolta Görögországnak – éppen amiatt, mert Németországnak kétségei vannak afelől, hogy a választásokat követően a görögök képesek lesznek-e folytatni a szükséges reformokat. A javaslatot a görög miniszterelnök határozottan elutasította (*Átvágnák a görög* 2012).

A görög kormány mindenesetre teljesítette a mentőcsomaghoz előírt, nyugati demokráciára valaha kiszabott legszigorúbb feltételeket: a korábban tervezett megtakarításokon felül – a védelmi kiadások és az állami bérek csökkentése, valamint az egészségügyi és belügyi kiadások visszafogása révén – további 325 millió eurós költségvetési megtakarítást vállalt 2012-re (*Átvágnák a görög* 2012).

Mivel Görögország helyzete még nem stabilizálódott, a szakértők vizsgálják az összes eshetőséget, így a görögök GMU-ból és EU-ból való kilépését, illetve a fizetéseképtelenség

kérdését is. A többség úgy véli, hogy az eurózóna egyik tagállamának sem lehet érdeke, hogy hagyjanak egy tagot megfutamodni adókötelezettségei elől, ugyanis a kapcsolódó politikai és gazdasági költségek nagymértékűek lennének minden tag számára. Ennek hatására az EU-nak egy általános bizalomvesztéssel kellene szembenéznie, mivel nem tudja kezelni a költségvetésével és tágabb gazdasági feladataival kapcsolatos kihívásokat. Egyik oldalról tekintve, ha Görögországot hagyják fizetéseképtelenné válni, az megfertőzné az eurózóna kötvénypiacát és pénzügyi intézményeit is. Másik oldalról pedig, ha a görögök önkéntesen kilépnek az eurózónából, mindenképp szembe kell nézniük bizonyos gazdasági költségekkel:

- a nemzeti valuta elkerülhetetlen leértékelődése következtében magasabb lenne a görögök tartozása;
- a nemzetközi tőkepiacok új kölcsönfelvétel szempontjából évekre zárva lennének a görögök számára (*Eichengreen 2007*);
- Görögország végképp rákényszerülne költségvetése egyensúlyba hozására, mivel a nemzetközi piacokról való kizártsága következtében nem lenne lehetősége kölcsönt felvenni költségvetési- és kereskedelmi hiánya finanszírozására (*Kouretas 2010*).

Mivel a krízisnek nagyon mély szerkezeti gyökerei vannak a görög társadalomban, gazdaságban és politikában, a további intézkedéseknek ezeket a színtereket mind alapjaikban kell érinteniük. A *strukturális reformok* elengedhetetlenek Görögországban, ezek keretében pedig a következő átalakításokat kell megvalósítani a válságra való reakcióként: a munkaerőpiac rugalmasságának növelése, a termékpiacon való verseny erősítése, valamint a hatékony verseny biztosítása az infrastrukturális iparágakban (*Bank of Greece 2011*). Ha a szerkezeti reformokat nem azonosítják azonnal és hatékonyan, akkor a görög gazdaságban uralkodó szerkezeti ellentmondások súlyosabb konfliktusokat okozhatnak a növekvő elbocsátások és társadalmi problémák következtében (*Alexiou 2011*). Az alacsonyabb jövedelmek helyett az árszabályozást úgy kell megvalósítani, hogy a vállalatok erősebb versenyre legyenek kényszerítve (*Christodoulakis 2010*).

7. Összegzés

A kutatásban a gazdasági válság és annak Görögországra gyakorolt hatásai kerültek felderítésre. A görög válságra sok jel utalt, mint ahogy több kínálózó korrekciós lehetőséget is elmulasztott a görög vezetés. A folytonos folyó fizetési mérleg hiány a nagymértékű költségvetési hiánnyal párosulva megjósolhatóvá tette a görög tragédiát. Görögország tehát akkor is válságba került volna, ha a globális pénzügyi válság nem tör ki 2007 nyarán.

Egyértelműen megállapítható, hogy a görög gazdasági válság korábbi krónikus problémákból ered, amely egészen az EK-ba való csatlakozásig tekint vissza. Görögország nem egy válságos helyzetet élt meg történelme során, azonban az eddigi stabilizációs programok csak a válságok tüneteit igyekeztek kezelni. A versenyképesség mindig tovább romlott a mélyebb átszervezések hiányában.

A jelenlegi válság összességében ráirányította a figyelmet a strukturális reformok elodázhatatlanságára és az állami kiadok erőteljes visszafogásának szükségességére. Ezen belül fontos szerepet kap a nyugdíjreform, az állami bérek és szociális kiadások csökkentése egy kiegyensúlyozott növekedés érdekében. A pénzügyi szektor szerepe is jelentős, de ez az elkezdett reformok folytatása nélkül nem áll készen a válság kezelésére, így ezek határozott véghezvitele elengedhetetlen. A görög esetben kiemelt jelentőségű a politikai viszonyok rendezése, a társadalom szemléletváltásának elősegítése, hogy a korrupció visszaszoruljon. A válság utáni elképzelésekben egy új egyensúlyi helyzet megteremtése szerepel, melynek a fiskális konszolidációval együtt a versenyképesség visszaállítása is fontos eleme.

Irodalomjegyzék

- 130 milliárd eurós... 2012: 130 milliárd eurós görög mentőcsomag jön, erősödött az euró. *HVG.hu*, 2012. február 21. Interneten: http://hvg.hu/gazdasag/20120221_gorog_mentocsomag (Letöltve: 2012. február 27.)
- Alexiou, C. 2011: "When the Bough Breaks". Making Sense of the Greek Economic 'Waterloo'. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 1, 3, 123-132. o.
- Almássy E. 2003: *A görög szerpentin, avagy Athén és az európai integráció*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Antzoulatos, A. A. 2011: Greece in 2010: A tragedy Without(?) Catarsis. *International Advances in Economic Research*, 3, 241-257. o.
- Arday L. 2000: *Görögország – balkáni ország az Európai Unióban*. In Kiss J. László (szerk.): *A tizenötök Európái*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Arghyrou, M. G. 2000: EU participation and the external trade of Greece: an appraisal of the evidence. *Applied Economics*, 32, 2, 151–159. o.
- Artner A. – Éltető A. 1997: *Országtanulmányok az EU-val kapcsolatban*. Európai Tükör. Műhelytanulmányok. 17. szám, Budapest.
- Artner A. 2011: A görög és az ír stabilitási programok állása. Háttéranyag az MTA VKI „Csütörtöki beszélgetések” sorozatának 2011. május 12-i rendezvényéhez.
- Átvágnák a görög... 2012: Átvágnák a görög gordiuszi csomót. *Bruxinfo*, 2012. február 20. Interneten: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20120220-atvagnak-a-gorog-gordiuszi-csomot.html> (Letöltve: 2012. február 27.)
- Bank of Greece 2010: *Summary of Annual Report 2009*, Athens.
- Bank of Greece 2011: *Summary of Annual Report 2010*, Athens.
- Bevetésre kész... 2010: Bevetésre kész a görög mentőcsomag. *Bruxinfo*, 2010. március 29. Interneten: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20100329-bevetesre-kesz-a-gorog-mentocsomag.html> (Letöltve: 2012. február 27.)
- Blair, D. 2012: Greece sinks to its knees. *The Telegraph*, 2012. február 26. Interneten: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/9107647/Greece-sinks-to-its-knees.html> (Letöltve: 2012. február 28.)
- Christodoulakis, N. 2010: Crisis, Threats and Ways Out for the Greek Economy. *Cyprus Economic Policy Review*, 4, 1, 89-96.o.
- Eurostat 2012: *Statistics*. Interneten: http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (Letöltve: 2012. február 21.)
- Featherstone, K. 2011: The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime. *Journal of Common Market Studies*, 49, 2, 193–217. o.
- Giannitsis, T. 1988: *Accession to EEC and Effects on Industry and Trade*. Centre for Mediterranean Studies, Athens.
- Görögország és az EGK... 1991: Görögország és az EGK: szegénységi bizonyítvány. *HVG*, 17, 15-17. o.
- GRO 2011: A görög fakelaki jelenséget immár mindenki ismeri a világon. *Gazdasági Rádió Online*, 2011. december 5. Interneten: <http://www.gazdasagiradio.hu/cikk/71502/> (Letöltve: 2012. március 2.)
- Gyévai Z. 2010: Görögország bukása - A görög válságkezelés. *Figyelő*. 17, 27-29. o.
- Györffy D. 2008: Költségvetési kiigazítás és növekedés az Európai Unióban. Tanulságok Magyarország számára. *Közgazdasági Szemle*, 55, 11, 962–986. o.
- Hallerberg, M. 2004: *Domestic Budgets in a United Europe: Fiscal Governance from the End of Bretton Woods to EMU*. Cornell University Press, Ithaca–London.

- Hochreiter, E. – Tavlas, G. E. 2004: *Two Roads to the Euro: The Monetary Experiences of Austria and Greece*. Előadás az Euro Adoption in the Accession Countries- Opportunities and Challenges című konferencián, Prága, 2004. február 2–3. Interneten: <http://www.cgu.edu/include/Hochreiter1.pdf>.
- IMF 2011a: *World Economic Outlook Database*, September 2011. Interneten: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx> (Letöltve: 2012. március 2.)
- IMF 2011b: Greece: Fifth Review Under the Stand-By Arrangement, Rephasing and Request for Waivers of Nonobservance of Performance Criteria. *IMF Report*, Washington D.C., November 30, 2011.
- Inal, E. 2010: The Recent Creek Crisis: Harbinger of a New Contagion? *The Columbia Journal of european Law Online*, 3, 95-98. o.
- Indul a nagy görög... 2010: Indul a nagy görög pénzügyi mentőakció. *Bruxinfo*, 2010. május 3. Interneten: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20100503-indul-a-nagy-gorog-penzugyi-mentoakcio.html> (Letöltve: 2012. február 27.)
- Kouretas, G. P. 2010: The Greek Crisis: Causes and Implications. *Panoeconomicus*, 57, 4, 391-404.o.
- Koutsoukis, N. S. - Roukanas, S. 2011: The [Greek] crisis that should have been avoided. *Scientific Bulletin – Economic Sciences*, 10, 1, 20-27. o.
- Makrydakis, S. – Tzavalis, E. – Balfoussias, A. 1999: Policy regime changes and the long-run sustainability of fiscal policy: an application to Greece. *Economic Modelling*, 16, 1, 71-86. o.
- Mitsopoulos M. – Pelagidis T. 2011: *Understanding the Crisis in Greece. From Boom to Bust*. Palgrave Macmillan, London.
- NBG 2009: Heightened Risk Aversion and the Concomitant ‘Flight to Liquidity’ Inflate Greek Sovereign Spreads. *Monthly Macroeconomic Outlook*, February/March, National Bank of Greece.
- OECD 2009: *Economic Surveys: Greece 2009*. OECD, Paris.
- Ott, F. 2011: *Die Lösungen für Griechenland. Eine Krise - zwei Auswege*. Interneten: <http://www.stern.de/politik/ausland/die-loesungen-fuer-griechenland-eine-krise-zwei-auswege-1698787.html> (Letöltve: 2012. január 6.)
- Sigér F. 2006: Európaizáció a Nyugat-Balkánon. *Külgazdaság*, 50, 11-12, 62-82. o.
- Somogyi D. 1994: Görögország és az Európai Unió: a teljes jogú tagságra való felkészülés tapasztalatai. *Külgazdaság*, 4, 53-66. o.
- Somogyi D. 1999: Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Görögország külkereskedelmére. *Külgazdaság*, 11, 48-69. o.
- Spiegel, P. – Barker, A. 2012: Eurozone agrees second Greek bail-out. *Financial Times*, 2012. február 21. Interneten: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a3445f64-5c4c-11e1-911f-00144feabdc0.html#axzz1nZz8kcGQ> (Letöltve: 2012. február 27.)
- Tilford, S. and Whyte P. 2010: *The Lisbon Scoreboard X: The Road to 2020*. Centre for European Reform, London. Interneten: www.bild.de/geld/wirtschaft/griechenland-krise/junge-griechen-sehen-keine-zukunft-21718290.bild.html (Letöltve: 2012. január 7.)
- Transparency International 2010: *Corruption Perceptions Index 2010*. Interneten: <http://www.transparency.org>
- UNCTAD 2012: *UNCTADStat*. Interneten: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> (Letöltve: 2012. február 21.)
- Vigvári G. 2010: Tanulságok a Gazdasági és Monetáris Unió számára a 2008-as világgazdasági válság kapcsán. *Köz-Gazdaság*, 4, 179-197. o.